

[B] **PLEIDOOI VOOR MAÇONNIEKE
HERBRONNING**

In de Nederlandstalige literatuur wordt vrijmetselarij redelijk stiefmoederlijk behandeld. Het aantal publicaties over dit thema (vertalingen van Angelsaksische uitgaven of boeken die de oppervlakkigheid van het “wat-wie-waarom” nauwelijks overstijgen even buiten beschouwing gelaten) is in Vlaanderen op één hand te tellen, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Franstalige boekhandel. Ronald Commers, die onlangs de Universiteit Gent verliet als emeritus in ethiek en wijsbegeerte, tracht deze lacune aan te vullen met *Overleef de vrijmetselarij de 21ste eeuw?*.

In zekere zin vormt Commers' boek de logische aanvulling op hoogleraar en filosoof Leo Apostels *Vrijmetselarij. Een wijsgerige benadering*, waarvan de eerste uitgave goed twintig jaar geleden verscheen. Het boek van Apostel – overigens een van Commers' mentoren aan de Universiteit Gent – is terecht een klassieker in de literatuur over vrijmetselarij. Apostel geeft hierin een overzicht van de belangrijkste denkers die over de maatschappelijke rol van vrijmetselarij filosofeerden. Hij constateert dat er op dat vlak sinds het midden van de negentiende eeuw nog maar weinig nieuws is verschenen en dat de hedendaagse vrijmetselarij enigszins vastgeroest is geraakt in achterhaalde denkpatronen. Zijn er sinds het verschijnen van Apostels *Vrijmetselarij* andere elementen opgedoken? Dat is de hamvraag die Commers stelt – zie ook de titel van zijn boek. Dat wekt verwachtingen bij de lezer, van wie Commers overigens wel enige voorkennis van het onderwerp verwacht. Het is dan ook jammer dat de vlotte leesbaarheid van zijn boek soms belemmerd wordt door losstaande kadertekstjes en enkele zetfouten.

Commers ontwijkt met opzet al te veel referenties aan Apostel en bouwt zijn boek op aan de hand van een mengeling van geschiedenis en wijsbegeerte en baseert zich op eerdere, eigen publicaties. Voor Commers is het verleden van de maçonnieke werkwijzen de sleutel tot hun hedendaagse profilering en/of tekortkomingen. De auteur – zelf vrijmetselaar – heeft zijn boek doelbewust niet opgevat als een egodocument, ook wil hij niet in de val trappen van de pseudohistoriografie. Met dit laatste element

doelt hij op geschiedschrijving van de vrijmetselarij waarbij niet alle regels van de historische kritiek worden gevolgd – de vrijmetselarij als historisch thema is wel eens het voorwerp van *hineininterpretatie*. Toch blijft de auteur op dit vlak zelf niet geheel buiten schot: doordat hij als niet-historicus in de geschiedenis van de vrijmetselarij duikt, laat hij wat steken vallen. Terecht citeert Commers internationale autoriteiten zoals Margaret C. Jacob en David Stevenson, en neemt hij hun benaderingen van de maçonnieke geschiedenis ook niet kritiekloos over. Maar ik mis andere, “jongere” namen zoals Cécile Révauger, Yves Beaurepaire, Jan Snoek en Roger Dachez, wier onderzoek de historiografie van de vrijmetselarij ingrijpend heeft veranderd. Dat Commers een bijna honderd jaar oude stelling van Arthur Edward Waite gebruikt, getuigt zelfs van een achterhaalde benaderingswijze.

Een ander probleem met het historische overzicht, dat een groot gedeelte van het boek omvat, betreft Commers’ aandacht voor de “proto-maçonnerie”. Uitgaand van de constatering dat de hedendaagse vrijmetselarij haar wortels heeft in de –

dixit Roger Dachez – “uitvinding” en “constructie” van maçonnieke rituelen en symbolen in de jaren 1717-1738, heeft het weinig zin om naar sporen van vrijmetselarij te zoeken in de voorafgaande decennia of eeuwen. Het is bijvoorbeeld louter speculatief dat Commers Christopher Wren, architect van Saint Paul’s Cathedral, vermeldt als vrijmetselaar en zelfs als grootmeester. Recent historisch onderzoek, zoals dat van Ric Berman in *The Foundations of Modern Freemasonry*, heeft dit soort stellingen grotendeels weerlegd. Het lijkt mij daarom ook logischer dat er meer nadruk moet worden gelegd op de rol van de “uitvinders” van de hedendaagse vrijmetselarij: James Anderson en vooral Jean Théophile Désaguliers.

De kern van Commers’ betoeg staat evenwel niet in het historische gedeelte, maar in de wijsgerige benadering van vrijmetselaarsrituelen en symbolen. De auteur geeft hun interpretatiemogelijkheden helder weer. Daarbij verwijst hij, ter ondersteuning, veelvuldig naar de Franse wijsgeer Vladimir Jankélévitch, Friedrich W. Schelling en Lessings maçonnieke dialoog *Ernst und Falk*.

Rituelen en symbolen vormen de kern van maçonnieke beleving: als je er te veel aan verandert of je laat ze weg, dan houdt de vrijmetselarij op te bestaan. In feite fungeert de aandacht van de auteur voor symbooltaal als een pleidooi: rituelen en symbolen geven inhoud aan de logebijeenkomsten en vormen de individuele vrijmetselaar op een intellectuele, spirituele en emotionele wijze. Dit is cruciaal om de vrijmetselarij daadwerkelijk de eenentwintigste eeuw te laten overleven.

Er zijn andere elementen waar het voortbestaan van de vrijmetselarij van afhangt. Een daarvan is de oplossing van de discrepantie tussen regulariteit en irregulariteit. Dit eerste element duidt erop dat een overkoepelende organisatie van loges een reeks regels toepast en voorschriften in acht neemt om internationaal erkend te worden. Eén van die voorschriften bevat de verwijzing naar de Opperbouwmeester van het Heelal, wat in het verleden een scheuring veroorzaakte tussen het Grootosten en de Grootloge van België, en vervolgens tussen de Grootloge en de Reguliere Grootloge. In heel maçonniek België, regulier of niet, speelt echter de invulling van het begrip “vrijzinnigheid” een belangrijke rol. Daarom pleit Commers ook voor loutering en ernst, moet de vrijmetselarij een ethisch

project voorstellen, en horen vluchtigheid en oppervlakkigheid daar niet in thuis. Kortom, de loges hebben de opdracht hun leden te vrijwaren voor intellectuele en morele vrijblijvendheid. Aan deze voorwaarden moet de vrijmetselarij zich idealiter houden.

Ondanks de eruditie van de auteur en de benaderingswijze *from within* krijgt de lezer na dit boek toch het gevoel geluisterd te hebben naar Charles Ives' *The Unanswered Question*: heel wat stellingen worden geponeerd, maar een helder antwoord op de initiële vraag blijft achterwege. De lezer verneemt ook niets over de gemengde en de vrouwelijke vrijmetselarij, noch over de maçonnieke geheimhouding. Laten dat nu juist twee cruciale thema's zijn voor maçonnieke zingeving en de aansluiting van de vrijmetselarij bij de eenentwintigste eeuw.

JIMMY KOPPEN

RONALD COMMERS, *Overleef de vrijmetselarij de 21ste eeuw? Een pleidooi voor vernieuwde en vernieuwende maçonnieke zingeving*, Brussel, ASP, 2012, 208 p.
